

Van de neoliberale calvarie naar een sociaal-ecologische verrijzenis

Leonardo Boff:

‘Zorg behoort tot de essentie van de mens’

ALMA DE WALSCHE . 11 APRIL 2020

Volgens de Braziliaanse denker Leonardo Boff verkeren we in een diepe beschavingscrisis die dreigt af te glijden naar pure barbarij. Die crisis heeft in wezen te maken met onze relatie tot de Aarde – met hoofdletter, insisteert hij – die we op verschillende manieren geweld aandoen. Alleen een zorgende, liefdevolle houding ten aanzien van alles wat leeft, kan de mensheid opnieuw toekomst geven. Alleen zo overwint het leven de dood. Een Paasinterview.

Leonardo Boff was bijna een halve eeuw geleden een van de *founding fathers* van de bevrijdingstheologie, die de katholieke kerk in Latijns-Amerika van conservatief bastion omvormde tot revolutionaire kracht. De voorbije twintig jaar is hij vanuit de ontwikkelingen in de kwantumfysica en de natuurwetenschappen diep bewogen door het ecologische gedachtegoed.

We hebben nood aan een sociaal pact, zegt Boff, dat hand in hand gaat met een pact met de natuur, dat de hele Aarde en heel de natuur insluit, dat de wereld op weg zet naar ‘een sociaal-ecologische democratie’.

De hele wereld is momenteel in de greep van het coronavirus. U noemt dit “de eerste globale oorlog”.

Leonardo Boff: Ik zie deze pandemie als een reactie van de Aarde die zich wil verdedigen tegen de meest gewelddadige soort in de natuur, de mens. Het is geen oorlog van de mens tegen het virus, maar van het virus tegen de mens. De Franse filosoof Michel Serres schreef in 2008 het boek *La Guerre Mondiale*, waarin hij verwijst naar de oorlog die de mens tegen de aarde voert door haar op alle fronten aan te vallen. Er is geen enkele kans dat de mens die oorlog wint. **De Aarde heeft ons niet nodig, wij hebben haar nodig.**

Welke lessen moeten we hieruit trekken?

Leonardo Boff: De belangrijkste les is dat we onmogelijk kunnen doorgaan met de manier waarop we dit Gemeenschappelijke Huis de afgelopen twee eeuwen bewoond hebben. Het virus is momenteel het neoliberalisme en het kapitalisme aan het ondergraven, systemen gebouwd op concurrentie, individualisme en een minimale staat. Ze hebben de Aarde altijd gezien als een onuitputtelijke voorraadkamer van hulpbronnen om een onbegrensde groei te voeden. Die systemen staan nu onder druk: onuitputtelijke hulpbronnen en onbegrensde groei zijn een illusie, het is een vals uitgangspunt.

Vandaag stellen we vast dat we allemaal van elkaar afhankelijk zijn en aangewezen op samenwerking. Dat we een sterke staat nodig hebben, om een publiek beleid uit te stippelen dat het algemeen belang voorop stelt en investeert in de de economie en de mensen.

Zal dit soort schokken het nieuwe normaal worden?

Leonardo Boff: Ecologen en filosofen zoals James Lovelock, Brian Swimme, Zygmunt Bauman, Slavoj Žižek, Eric Hobsbawm en anderen waarschuwden ons al lang geleden: ofwel moeten we onze relatie met de Aarde, die er een is van pure uitbuiting, veranderen, ofwel stevenen we regelrecht af op de ondergang en delven we ons eigen graf.

Volgens hen moeten we de NBO vrezen, de *Next Big One*, de volgende grote ramp: een virus, een bacterie of een andere natuurramp die ons kan vernietigen. De massavernietigingswapens van de militaristische landen zijn daartegen belachelijk en absoluut nutteloos.

We moeten onze manier van productie, distributie en consumptie veranderen en een meer welwillende houding aannemen ten aanzien van de Aarde en van het leven. Anders is er gewoon geen toekomst meer voor de mens op deze planeet.

In Brazilië negeert de president intussen alle voorzorgsmaatregelen.

Leonardo Boff: Brazilië wordt jammer genoeg bestuurd door een president die ingaat tegen alle raadgevingen van de Wereldgezondheidsorganisatie. Bolsonaro beschouwt COVID-19 als een klein griepje of een collectieve hysterie en is tegen *social distancing*.

Vandaag, 7 april, telt Brazilië meer dan 700 doden en honderden besmettingen. De inheemse bevolking trekt zich terug in het woud. Omdat ze geen antistoffen hebben tegen de ziektes van de blanken, is **de kans reëel dat dit virus een massale sterfte veroorzaakt onder deze bevolking.**

Anderzijds is er ook een grote solidariteit, vooral van progressieve groepen, kerken en andere groepen die begaan zijn met de mensen in de favelas, de armenwijken rond de steden.

Tot nog toe heeft het virus vooral de rijken en de middenklasse besmet. Maar eenmaal corona de favelas bereikt, gaat het een ware verwoesting aanrichten. Mensen leven er dicht op elkaar en beschikken niet over de nodige infrastructuur om alle richtlijnen te respecteren.

Wordt er niet gedacht aan een impeachment tegen Bolsonaro?

Leonardo Boff: Een impeachment-procedure neemt veel tijd in beslag en het zou de aandacht afleiden van wat nu het meest dringend is, namelijk het coronavirus bestrijden. Intussen heeft er wel een interne staatsgreep plaatsgevonden. Het zijn de militairen die vandaag alle beslissingen nemen. De regering bestaat uit meer dan tweehonderd militairen, vooral in het ministerie van Binnenlandse Zaken. De legergeneraal Braga Neto is aangesteld als uitvoerend president, Bolsonaro is enkel nog een uithangbord.

Men verwacht wel dat de militairen Bolsonaro gaan dwingen om af te treden. Maar de vrees bestaat dat zijn fanatieke volgelingen een grote sociale crisis kunnen veroorzaken, met veel geweld in de straten.

Voor deze coronapandemie de wereld in haar greep kreeg, lag de bestaande orde al onder vuur van demonstranten, van Hongkong over Frankrijk en Noord-Afrika tot Chili.

Leonardo Boff: Overal waar er een hard neoliberalisme is doorgevoerd, blijkt vandaag dat dit een sociale mislukking is geweest. Dat geldt voor Chili, maar ook voor Ecuador, het Argentinië van Macri en het Brazilië van Bolsonaro. Het resultaat is een immense accumulatie van rijkdom in de handen van enkelen, ten koste van het grootste deel van de bevolking dat in armoede leeft.

De protestmanifestaties zijn een reactie op dit neoliberale model. Het is de honger en de ellende die de mensen de straat heeft opgejaagd. In Brazilië hebben we dat punt van ontreding nog niet bereikt, dankzij *Bolsa Familia* en andere sociale beleidsmaatregelen voor de armen die onder de regeringen van de Arbeiderspartij zijn ingevoerd. Maar men verwacht dat hier ook zo'n protestmarsen zullen komen uit wanhoop, eenmaal het virus de miljoenen bewoners van de favelas heeft bereikt. Alleen al in Rio wonen er drie miljoen mensen in die wijken, in São Paulo zijn het er nog veel meer.

De kreet van die manifestaties lijkt nu wel gesmoord door deze pandemie?

Leonardo Boff: De situatie is heel zorgwekkend want er is geen politiek leiderschap dat in een crisis van deze omvang zekerheid kan uitstralen en een duidelijke richting kan aangeven. Bolsonaro is volkomen onbekwaam om deze crisis aan te pakken, psychoanalisten hebben hem gediagnosticeerd als paranoïde. Hij ziet overal communisten, hoewel er geen communisme meer bestaat in Latijns-Amerika noch elders in de wereld. Behalve in China, waar je een “communisme-socialisme naar Chinees model” hebt, zoals de autoriteiten het daar noemen.

Leiders als Bolsonaro en Trump zijn wel door het volk verkozen. Wat is er met onze democratie gebeurd?

Leonardo Boff: Overal in de wereld groeit er een rechts gedachtegoed dat niet strookt met democratie. Hier in Brazilië zegt men ronduit dat we in post-democratische tijden leven en in een staat zonder wetten. Bolsonaro en zijn regering lappen de grondwet aan hun laars en treden de wetten met de voeten. Hij gedraagt zich heel autoritair en richt zich meer tot zijn trouwe volgelingen dan tot de bevolking van het land.

Het is in alle geval duidelijk dat deze representatieve democratie niet meer past bij de complexe samenlevingen die we vandaag zijn. **Onze democratieën worden gecontroleerd door de traditionele elites en door het grote kapitaal, vooral het speculatieve kapitaal.** Dat heeft meer macht dan de nationale staten.

We moeten een nieuwe manier van samenleven vinden waarin de ecologische dimensie een centrale plaats heeft. Wij hanteren soms de term “een sociaal-ecologische democratie”, waarin niet de winst het centrale punt is, maar de samenleving en het leven in al zijn diversiteit. De politiek en de economie moeten in dienst staan van het leven en niet enkel in dienst van de markt. Sommigen spreken over een “biocentrische” beschaving, gebaseerd op relaties van vriendschap en samenwerking met de natuur in plaats van in te gaan tegen de natuur.

Dat kan door op een andere schaal te werken. Heel wat mensen zijn ervan overtuigd dat we meer aandacht moeten besteden aan het regionale niveau dan aan de economische globalisering. In elke regio en in de diverse territoria kan men duurzaamheid op een reële tastbare manier uitbouwen, met aandacht voor de verschillende culturele dimensies. Op zo’n schaal kan men agro-ecologisch voedsel produceren en werken aan de integratie van iedereen, om zo ook de armoede te verminderen.

We leven niet alleen in een post-democratie, ook in een tijdperk van post-waarheid.

Leonardo Boff: De ongelukkige uitdrukking post-waarheid is een teken dat onze beschaving in doodstrijd verkeert. Alle menselijke en intellectuele inspanning van het Oosten en het Westen was altijd georiënteerd op het zoeken van waarheid, rechtvaardigheid en liefde, zoals in de westerse traditie duidelijk tot uiting komt in de dialogen van Plato. Wanneer er geen enkel belang meer wordt gehecht aan de waarheid en men uitgaat van het postmoderne “alles is mogelijk”, dan plaatsen we waarheid en leugen op hetzelfde niveau. Het enige wat dan nog telt, is mijn eigen belang en wat mij behaagt. **“Alles is om het even”, is een hel om in te leven.**

Een sociale en menselijke samenleving, waarin waarden gelden als liefde, vriendschap en rechtvaardigheid voor allen kan niet functioneren op zo’n valse basis. Dat gaat in tegen de hele traditie van de mensheid en van zo veel wijze en illustere geesten in onze geschiedenis.

Lange tijd was de Europese Unie nog een voorbeeld voor Latijns-Amerika. Hoe kijkt u naar Europa?

Leonardo Boff: Van hieruit bekeken, vanuit het verre Westen, zien we dat Europa zijn tijd gehad heeft. De Europese Unie verkeert in een diepe crisis omdat het alle gewicht heeft gelegd bij het economische en weinig belang hecht aan de politieke en culturele dimensies. Het neoliberalisme van Thatcher en Reagan hebben de sociale welvaartstaat vernietigd. De beslissingen die de mensheid in de toekomst zullen bepalen, zullen ook niet meer vanuit de VS komen, want ook die hegemonie is in

verval. Azië en meer bepaald China, is de opkomende macht. Over enkele jaren zullen we wellicht zien hoe China de globalisering naar zijn hand zet.

Dit gaat niet enkel over de economisch-financiële dimensie maar over een nieuwe etappe in de geschiedenis van de mensheid en van de Aarde, een eengemaakte mensheid en een Aarde als ons Gemeenschappelijk Huis.

We moeten niet langer de klemtoon leggen op de soevereiniteit van de naties. Dat is een oud paradigma, voorbijgestoken door de mondiale verwevenheid. **We moeten vandaag de uitdaging aangaan om te bouwen aan de Aarde als onze enige en gemeenschappelijke ruimte**, waarin iedereen een plaats moet krijgen, inclusief de natuur.

Wat staat ons te doen in deze donkere tijden, waarin structuren lijken te imploderen?

Leonardo Boff: Niemand weet welke richting we uitgaan. Er bestaat het gevaar op een atoomoorlog tussen de landen van de nieuwe Koude Oorlog, de VS en China. Dat zou het einde van de menselijke soort betekenen. Het coronavirus dwingt alle machthebbers op de knieën en wijst erop dat we zo'n oorlog niet nodig hebben. De vijand is onzichtbaar en ongenaakbaar. Hij valt aan op een onverbiddelijke manier zonder onderscheid tussen rijk of arm, gelovige of ongelovige.

Voor mezelf en voor veel ecologen is dit een teken dat de Aarde, het levend organisme Gaia, ons stuurt en ons uitnodigt tot grondige structurele veranderingen. We kunnen niet voortgaan zoals we bezig zijn, we overleven dat niet. Alle alarmsignalen van de Aarde staan op rood.

De Aarde en de mensheid vormen samen een unieke eenheid, dat hebben astronauten vanuit de maan en vanuit ruimtetuigen eerder al gezien. Wij zijn de Aarde die voelt, denkt, liefheeft, zorgt, met een ethisch imperatief om voor haar zorg te dragen. Daarom verklaarden de Verenigde Naties op 22 april 2009 dat deze planeet niet zonder meer de Aarde is, maar Moeder Aarde. De Aarde als bodem en grond kan gekocht en verkocht worden. Maar een Moeder kan je niet als koopwaar behandelen, die moet je respecteren en liefhebben.

Waar kunnen we ons vandaag nog op verlaten? Waar vinden we houvast?

Leonardo Boff: In tijden van beschavingscrisis moeten we terugkeren naar het meest essentiële en dat is de zorg als universeel paradigma: zorg voor de Aarde, voor de natuur, voor ons bestaan. De zorg behoort tot de essentie van de mens. Een levend wezen waar geen zorg voor gedragen wordt, verzwakt en gaat dood. Voor de mens is dat niet anders. Behalve die zorgende houding moeten we terugkeren naar wat ons tot mens maakt, en dat is de solidariteit. Die is vandaag haast volledig verdwenen want de cultuur van het kapitaal is gebaseerd op concurrentie en bekommert zich weinig om solidariteit.

Daarnaast moeten we een collectieve verantwoordelijkheid opnemen voor een gezamenlijke toekomst voor de Aarde en de Mensheid. We moeten inzien dat alle levende wezens een waarde op zich hebben en daarom respect verdienen, niet alleen omdat ze nuttig zijn voor de mens.

En tot slot hebben we nood aan een kosmische spiritualiteit. We moeten een antwoord proberen te formuleren op de vragen die zich telkens weer stellen: van waar komen we, wie zijn we, waar gaan we naartoe en wat kunnen we verwachten na deze korte passage op deze kleine planeet.

Wat de wetenschappers die de Aarde en het leven bestuderen telkens weer herhalen, moeten we goed tot ons laten doordringen: dat er een machtige, liefdevolle Energie is die maakt dat alles wat bestaat, er is. Een Energie die altijd aanwezig is en alles wat er is insluit, ook ons. We moeten ons openstellen voor die Energie. Misschien is dit ook wel de beste metafoer voor God. Als we ons hiervoor open stellen, worden we menselijker, nederiger, hartelijker en gaan we meer zorgende aandacht hebben voor alles om ons heen.

U was een van de grondleggers van de bevrijdingstheologie. Met het bolsonarisme triomfeert in Brazilië de “theologie van de voorspoed” geproclameerd door de evangelische kerken.

Leonardo Boff: De centrale kern van de bevrijdingstheologie is de optie voor de armen, gericht op hun bevrijding door sociale gerechtigheid en dat vereist structurele veranderingen in de samenleving. Vandaag is dat meer dan ooit noodzakelijk omdat de armoede op wereldschaal is toegenomen. Het evangelie van de voorspoed, geproclameerd door de nieuwe pinksterkerken, is een valstrik om de armen te misleiden door hen een lege doos als troost te geven.

Voor de pastores van die kerken is het een geldmachine, ze zijn echt wolven in schaapsvacht. Ze stellen helemaal geen alternatief voor, ze hebben helemaal geen nieuw samenlevingsproject op het oog. De theologie van de voorspoed richt zich op hen die onzichtbaar gemaakt werden door het grote Kapitaal, dat alleen geïnteresseerd is in consumenten en niet in menselijke personen.